

OUR COMMON FUTURE:

ONTWIKKELINGSSOCIOLOGIE EN GAMMA-BÈTA INTERACTIE

Prof. Dr. Leontine Visser

OUR COMMON FUTURE:

ONTWIKKELINGSSOCIOLOGIE EN GAMMA-BÈTA INTERACTIE

Prof. Dr. Leontine Visser

Inaugurele rede uitgesproken door Prof.dr. L.E. Visser
bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in de
Rurale Ontwikkelingssociologie op 2 oktober 2003.

OUR COMMON FUTURE: ONTWIKKELINGSSOCIOLOGIE EN GAMMA-BETA INTERACTIE

Mijnheer de Rector Magnificus, Dames en Heren,

In mei van dit jaar, in een vrij afgelegen kustgebied van Indonesië vertelden de vissers dat zij last hadden van SARS, de ademhalingsstoornis met soms dodelijke afloop die de hele wereld in haar greep kreeg.

Hoe is het mogelijk dat vissers in een ogenschijnlijk afgelegen gebied klagen over SARS? Zij verkopen levende vis aan handelaren die met schepen uit Hongkong naar hun koraaltuinen komen. Maar de restaurants in Hongkong bleven leeg uit angst voor besmetting en de vis werd niet gekocht.

Al eind 2002 was de ziekte uitgebroken in Zuid China, in een gehucht van keuterboertjes vlakbij het regionale vliegveld. De boeren leven daar dicht op hun eenden en varkens, waardoor het zoö-nautische virus, dat zich kan transformeren in de overgang van een dierlijke naar een menselijke drager, gemakkelijk zijn weg vond.

Informatie over de besmettingen werd in de doofpot gestopt door de Chinese overheid. Pas door de moedige actie van een individuele arts, die sprak met journalisten in Hong Kong, moesten de lokale autoriteiten erkennen dat er een probleem was en werden zij ertoe verplicht om met de Wereldgezondheidsorganisatie samen te werken. Deze stijl van besturen staat in schril contrast met de strak bestuurde stad-staat Singapore waar in het algemeen belang strenge gezondheidscontroles bij wet werden verplicht, om potentieel geïnfekteerde personen te identificeren. Inclusief elektronische controle van vreemdelingen op het vliegveld en het recht om personen in quarantaine te plaatsen.

Het SARS-voorbeeld laat zien dat lokale of nationale vormen van bestuur of *governance* grote regionale en zelfs globale consequenties kunnen hebben op het gebied van de interactie tussen mens en natuur. Het voorbeeld brengt ook enkele thema's bijeen die vanmiddag aan de orde zijn, zoals de complexe samenhang tussen sociale systemen en milieusystemen en de noodzaak deze in onderlinge samenhang te bestuderen en te begrijpen ten behoeve van beleidsontwikkeling.

De interactie tussen de sociale wetenschappen en de natuurwetenschappen of gamma-bèta en de bijdrage hieraan van de Ontwikkelingssociologie staan in deze rede centraal. De keuze voor dit onderwerp berust in de eerste plaats op mijn eigen interesse als antropoloog voor de natuur en het gebruik dat mensen - vooral in de tropen - maken van land, water en de natuur als economisch of cultureel goed. Het feit dat in Wageningen UR de interactie tussen de gamma en de bèta wetenschappen zo belangrijk geacht wordt, maakte het voor mij een natuurlijke beslissing om dit hoogleraarschap te aanvaarden.

Individen en groepen hebben bepaalde ideeën over land, bos of water en de wijze waarop ze ermee omgaan is mede bepaald door de economische, sociale of religieuze

waarden die zij eraan hechten. Deze waarden en betekenissen kunnen onderling strijdig zijn en vragen om individuele of collectieve keuzes, zoals de keuze tussen exploitatie en duurzaam gebruik, of tussen kwaliteit en kwantiteit. Ik meen dat het belangrijk is om in ontwikkelingsprocessen met betrekking tot de natuur en natuurlijke hulpbronnen goed inzicht te krijgen in de diversiteit aan betekenis die mensen hieraan hechten en de kennisvormen waarin deze wordt uitgedrukt.

De antropologie opleiding die ik in Leiden volgde onderscheidde zich op twee punten. Ten eerste door de erkenning van het belang van veldonderzoek en de voortdurende wisselwerking tussen praktijk en theorie. De betekenis van de *casestudy* als basis voor theorievorming en theorie ontwikkeling, die hier in onze leerstoelgroep met succes wordt verdedigd, is voor mij daarom iets vanzelfsprekends en zal ik dan ook blijven verdedigen. Ten tweede richtte de structurele antropologie in Leiden zich op de bestudering van de wijze waarop menselijke samenlevingen ordeningen aanbrengen in hun sociale en natuurlijke milieu door middel van een grote verscheidenheid aan kennis en classificatie systemen¹. Hierbij lag het accent vooral op de kwaliteiten van de relaties tussen de elementen en niet op de sociale structuur als functionerend geheel.

In de moderne veranderlijke wereld is het moeilijk vol te houden dat cognitieve ordeningen gelden voor hele samenlevingen. De nadruk is komen te liggen op transformaties en tegengestelde waarden en kwaliteiten, en ongelijkheid in termen van macht en toegang tot hulpbronnen. Ook hanteren mensen in een complexe en veranderlijke dagelijkse omgeving meer dan één stelsel van betekenissen tegelijk en soms in onderling verband. Iemand kan een succesvol ondernemer zijn en juist daarom vrezende het slachtoffer te worden van hekserij. Cognitieve processen van betekenisgeving en kennisvorming blijven belangrijk om gedrag te verklaren.

Zowel in de samenlevingen waarin wij vaak werken als in onze eigen academische cultuur gelden nog steeds mythen en taboes en worden rituelen uitgevoerd. Deze rede is zo'n ritueel.

De aandacht voor sociale en culturele aspecten van technische ontwikkelingsvraagstukken dateert in Wageningen van ruim honderd jaar geleden. In 1896 werd een éénjarige vervolgcursus voor de Indische cultures ingesteld ten behoeve van leerlingen die zich in de landbouw in Nederlands-Indië wilden bekwamen en vanaf 1903 werd dit een tweejarige cursus voor de Indische landbouw. Tammo J. Bezemer werd in 1898 benoemd als leraar in de land- en volkenkunde van Nederlands-Indië, het Javaans en Maleis². In het begin van de 20ste eeuw, in de tijd van de z.g. ethische politiek³ met betrekking tot de ontwikkeling van Nederlands-Indië begonnen Wageningse landbouw en bosbouw wetenschappers zich te interesseren in wat werd genoemd de bevolkingscultuur en in de maatschappelijke, economische- en gezondheidsomstandigheden van bijvoorbeeld de landarbeiders op de grote plantages. Het is opvallend dat in de toen gangbare dualistische theorie omtrent de Indische economie het z.g. oosterse element weliswaar op een lagere trede van de ontwikkelingsladder werd geplaatst, maar dat dit geenszins een gedegen studie van inheemse landgebruikstechnieken en van de inheemse kennis van medicinale en andere 'nuttige' planten belemmerde⁴. Het belang van een

koppeling van natuurwetenschappelijke, economische en sociale feiten heeft dus al een lange geschiedenis in Nederland.

In 1955 werd R.A.J. van Lier in Wageningen benoemd tot hoogleraar met als opdracht “de empirische sociologie en sociografie der niet-westerse gebieden”. In het bijzonder de socioloog E.W. Hofstee had geijverd voor meer ruimte voor gebieden buiten Europa. Van Lier sprak in 1980 zijn afscheidsrede uit op dezelfde datum als vandaag: 2 oktober⁵.

Van Lier's opvolger en mijn voorganger N. Long pleitte al in zijn oratie in 1984 voor een verruiming van het aandachtsveld tot ontwikkelingssociologie⁶. Waarom werd de studie van ontwikkeling speciaal gekoppeld aan de sociologie? De volgende keuzes lijken een rol gespeeld te hebben, zowel in Nederland als in de net onafhankelijke koloniën⁷. In Leiden en aan de Vrije Universiteit van Amsterdam werd het belangrijk gevonden dat de kennis en ervaring die de Indologen na hun studie als ambtenaar in Nederlands-Indië en in Nederlands-Nieuw-Guinea hadden opgedaan met betrekking tot ontwikkelingsvraagstukken, niet verloren zou gaan en gebruikt zou worden bij de opzet van een nieuwe sociologische studierichting. Ook Wertheim, verbonden aan de Universiteit van Amsterdam, legde de nadruk op de sociologische theorie ontwikkeling met betrekking tot Indonesië.

Maar er is een interessante derde factor. Ontwikkeling werd in de jaren na de Tweede Wereldoorlog gezien als een ‘work of hope’, zoals Quarles van Ufford (2003) recentelijk beschrijft. Met name de Indonesische nationalistena associëerden de sociologie in de jaren 1950 met modernisering en ontwikkeling, terwijl de antropologie van toen werd afgerekend op haar aandacht voor wat ‘archaïsche cultuurvormen’ werd genoemd.⁸

Inmiddels is de antropologie zich, evenals de sociologie, gaan oriënteren op eigentijdse transformatieprocessen, onderkennen sociologen eveneens het belang van case studies en maken beiden soms gebruik van elkaar overlappende theoretische kaders. Er is daarom veel te zeggen voor het standpunt dat oud-collega Jan den Ouden steeds heeft verdedigd, dat wij ons bezighouden met de sociologie *en* de antropologie van ontwikkeling⁹. Deze omschrijving van ons vakgebied drukt goed uit dat het ontwikkelings*thema* benaderd wordt vanuit een *theorie*. Hiertoe kunnen verschillende antropologische/sociologische benaderingen worden gekozen op een continuüm tussen politiek-economische analyses van vormen van bestuur en sociale organisatie en praktijkgerichte studies van landhervorming en bodemgebruik.

Dit is ook van betekenis voor de gamma-bèta interactie. Het gaat ons om de analyse van verandering en de verscheidenheid van praktijken, of dit nu bepaalde vormen van milieubeheer, de culturele voorkeur voor bepaalde rijstrassen, de weerstand tegen biotechnologie zijn, of de ontwikkelingsinterventie door overheden en niet-gouvernementele organisaties. De antropologie/sociologie van ontwikkeling is niet een vorm van probleemoplossing. Niet de staatsinterventie of stuurmanskunst, zoals Van Lier (1980) dat noemde staat centraal, maar de verschillende wijzen waarop burgers en ambtenaren hun leven en dat van anderen inrichten en (be)sturen.

Het bestuursvraagstuk in ontwikkelingslanden kreeg mijn belangstelling toen ik in 1987 medewerker werd van de Leidse Vakgroep Bestuurskunde. In het algemeen waren de Nederlandse politicologen en bestuurskundigen sterk interventionistisch en normatief ingesteld. Voor studenten die zich wilden verdiepen in het bestuurlijk proces in ontwikkelingslanden leek het mij een voorwaarde dat zij 'het veld' leerden kennen. Ik heb toen het leeronderzoek als basis van de afstudeerscriptie ingevoerd.

In de Verenigde Staten en bij internationale ontwikkelingsinstituten en -bankiers, zoals de Ford Foundation, was er in de jaren 1960-70 al belangstelling ontstaan voor het openbaar bestuur in ontwikkelingslanden¹⁰. In wat de vergelijkende bestuurskunde ging heten sprak men van "ontwikkelingsbestuur" (*development administration*). Het openbaar bestuur in ontwikkelingslanden vertoonde duidelijke verschillen met Nederland en Europa. Het openbaar bestuur in die landen had - en heeft - immers de dubbele taak eerst een natie-staat te ontwikkelen, waarin vervolgens de voorwaarden kunnen worden gecreëerd voor het functioneren van een centraal overheidsapparaat.

Er is een duidelijke parallel tussen het instrumentele ontwikkelingsdenken van de jaren 1950-60 en de recente belangstelling voor 'goed' bestuur of *good governance* bij de Wereld Bank, organisaties van de Verenigde Naties en nationale departementen van ontwikkelingssamenwerking. De interventie door de staat en recentelijk ook door niet-gouvernementele organisaties met als doel bijvoorbeeld het beheer van de kustzone wordt gekenmerkt door een sterk instrumentele benadering: co-management commissies van zogenaamde *stakeholders* dienen te worden opgezet om gezamenlijk tot efficiënte beheersafspraken te komen. De nadruk in een dergelijke benadering ligt op een prescriptieve invulling van bestuur en beleid die is gebaseerd op normatieve veronderstellingen die ten grondslag liggen aan Westerse noties van behoorlijk bestuur. Instituten en organisaties worden als gezichtloze instrumenten beschouwd en de individuele leden en hun overwegingen en motieven zijn eigenlijk niet relevant. De invloed van verschillende sociale, culturele, politieke, economische en emotionele waarden in het denken en doen van actoren blijft buiten beeld. Zodoende ontbreekt het noodzakelijk inzicht in de veranderlijkheid en verscheidenheid binnen en tussen instituten en organisaties.

Het lijkt mij dat wij kritisch moeten zijn ten aanzien van dergelijke normatieve en instrumentele benaderingen, omdat deze nauwelijks een verklaring geven van de overeenkomsten, verschillen en geschillen tussen de betrokkenen. Bestuurlijk gedrag en stuurmanskunst zijn in feite de resultante van meervoudige, soms conflicterende, realiteiten waarin individuele en collectieve voorkeuren en afhankelijkheden van actoren meestal bepalender zijn dan administratieve regels.¹¹

De aandacht voor het denken en doen van actoren betekent allerm minst een ontkenning van het belang van instituties. Wel zullen wij onder instituties meer moeten verstaan dan alleen formele of overheidsinstellingen of wat economen niet-formele instuties noemen. Ook bijvoorbeeld niet-tastbare verbanden en netwerken tussen individuen en groepen op basis van verwantschap of religie, patroon-client afhankelijkheden, noties van gezag en leiderschap gebaseerd op senioriteit in plaats van professionaliteit, en voor ons afwijkende ideeën over legaliteit,

verantwoordelijkheid en verantwoording behoren hiertoe. Het is belangrijk om de aandacht te richten op de feitelijke interactie van individuen in bepaalde institutionele verbanden. Bestuurders zijn tussenpersonen die soms ook de schijn hebben van macht en beheersing, niet altijd door daadwerkelijke actie, maar door deel uit te maken van een netwerk van actoren aan wie politieke beslissingsmacht wordt toegerekend door degenen die niet hiertoe behoren.¹²

De antropologie laat zien hoe de feitelijke interactie verloopt tussen ambtenaren van de staat, private ondernemers, NGOs en boeren of vissers. Gedegen veldonderzoek en een zekere mate van vertrouwen in en vertrouwdheid van de onderzoeker met betrokkenen tonen aan hoe boeren, vissers, ondernemers, ambtenaren en militairen van elkaar afhankelijk zijn. Bijvoorbeeld in de geschiedenis van de 'illegale' houtkap in Indonesië of in de Filippijnen¹³, waar boeren, ambtenaren, militairen en private ondernemers een lange geschiedenis hebben van economische interactie in de exploitatie van hout. Dergelijke analyses maken duidelijk dat verklaringen in termen van tegenstellingen tussen formele en informele instituties of legaal en illegaal zinloos zijn. Zelfs een term als tegenbeweging (*counter tendency*)¹⁴ is dan onbevredigend, omdat deze nog steeds verwijst naar ontwikkeling als een norm. Volgen wij daarentegen de cognitieve en sociale processen van kennisverwerving, communicatie en toepassing van boeren, maar evenzeer van bestuurders, dan blijkt er een continue uitwisseling en wisselwerking te zijn tussen vormen van kennis¹⁵. Hierbij gaat het er niet om wat rationeel of irrationeel is, maar hoe kennis wordt gevormd, in directe samenhang met macht en hiërarchie, materie en technologie. Ook is het belangrijk te ontdekken waarover *geen* kennis wordt gevormd, door wie en onder welke condities.¹⁶

Wat heeft dit te maken met gamma-bèta interactie?

Misschien kan het volgende voorbeeld dit verduidelijken. In een interdisciplinair kustzone programma¹⁷ werd mij gevraagd de antropologische conclusies betreffende de visserij in te brengen in een deels reeds ontwikkeld natuurwetenschappelijk computermiddel. Dit model, op CD-rom, zou als instrument voor geïntegreerd kustzone beheer voor lokale ambtenaren in Sulawesi, Indonesië gaan dienen. Het model ging uit van 'de' visser die op grond van een uitsluitend visserij-economische rationaliteit tevoren bepaalt hoeveel keer per maand hij naar zee gaat en hoeveel hij verwacht te vangen. Er was alleen ruimte voor de virtuele visser¹⁸, uiteraard een man, die op zijn boot een 'bedrijf' uitoefent. In scherpe tegenstelling tot de praktijk, waarin vissersvrouwen en andere leden van het huishouden en dorp meebeslissen over de gang van zaken. Er bestaat in die streek van Indonesië een grote verscheidenheid in beslissingsvrijheid tussen vissers vanwege patronage relaties die slechts enkelen tot besluitnemers maken. Bovendien zijn de visserij inspanningen afhankelijk van fysische en technologische omstandigheden en sociale of rituele dorpsverplichtingen die niet in de tijd voorspelbaar zijn en met moeite kwantificeerbaar.

Met andere woorden, de complexiteit van het gebruik van natuurlijke hulpbronnen van het land of de zee wordt pas inzichtelijk door geïntegreerd gamma-bèta onderzoek. De bijdrage van de ontwikkelings sociologie hieraan is vooral gelegen in

het tonen van de diversiteit en de consequenties ervan voor het duurzaam gebruik van de producten van land en zee. Lukt het bijvoorbeeld niet om de gevolgen van de *sociale* diversiteit tot uitdrukking te brengen, dan bereiken inspanningen voor het behoud van *biodiversiteit* een tegenovergesteld resultaat. Sociale diversiteit is een conditie voor biodiversiteit, ook al is dit een beleidsonvriendelijke gedachte.

Dilemma's en uitdagingen van gamma-bèta interactie

In de samenwerking tussen γ - β wetenschappers doen zich een aantal dilemma's voor die zich niet of anders voordoen bij samenwerking binnen eenzelfde vakgebied. Ik noem er enkele:

1. *Geno-fenotypen*

Eenzelfde woord is in twee vakgebieden bekend, maar wordt verschillend gebruikt en heeft een verschillende theoretische achtergrond en begripsinhoud¹⁹. In beide gevallen bestaat er overeenstemming over de formele definitie van een systeem, als een soort *genotypische* definitie. Maar in de uitvoering van de disciplines wordt er een verschillende waardering aan gehecht, wat ik maar even *fenotypische* definities noem. Bijvoorbeeld in de mariene ecologie hecht men een positieve, integratieve waarde aan het systeem begrip, omdat het dwingt te kijken naar de relaties tussen de individuele soorten. Daarentegen heeft het systeem begrip in de antropologie juist afgedaan, omdat het een te deterministisch functionalistisch beeld geeft van elementen die met elkaar in harmonie een sociaal systeem vormen. De werkelijkheid leert ons, dat er veel sociale verschijnselen zijn die niet in zo'n systeem passen, maar toch van groot belang zijn voor de verklaring van activiteiten.

2. *Non-verbindingen*

In de huidige veranderlijke wereld lopen ontwikkelingen niet parallel, maar veelal in diverse of tegengestelde richtingen en met verschillende snelheden. Toegang tot de moderne media, zoals televisie in rurale gebieden, veroorzaakt spanning tussen de feitelijke economische mogelijkheden en de aspiratie om de op TV getoonde urbane elite goederen te bezitten. Nieuwe politieke openheid in het centrum veroorzaakt verwarring in de periferie door verschillen in kennis en informatie. Dit kunnen wij non-verbindingen of *disjunctures*²⁰ noemen.

In het gamma-bèta onderzoek komen dergelijke non-verbindingen ook voor en zullen wij deze moeten erkennen. Veranderingen in sedimentatiepatronen spelen zich af op een heel andere schaal dan de veel snellere veranderingen in de visserij economie. Omgekeerd zijn veranderingen in productketens afhankelijk van internationale prijs- en kwaliteitsbepalingen en niet gebonden aan ecologische grenzen. Zijn beide typen verandering dan zinvol met elkaar in verband te brengen? Zo niet, dan is er sprake van een non-verbinding. Het bestaan ervan en de beperking van theoretisch-methodologische interactie moeten dan worden erkend.

Er is nog een andere non-verbinding, namelijk tussen wetenschappers en uitvoerders of praktijkbeoefenaars: boeren, voorlichters, ambtenaren van decentrale overheidsdiensten. Zij komen regelmatig naar ons internationale onderwijs op het

IAC of naar onze departementale Master opleidingen. De non-verbinding kan hier ontstaan, doordat wij vanuit onze wetenschappelijke kennis een andere betekenis en waarde hechten aan verschijnselen dan de cursisten eraan hechten op basis van de praktische kennis en betekenis ervan in hun eigen werkomgeving. Een transparante vergelijking van beide kennisvormen en benaderingen zal uitwijzen of er zinvolle interactie en toepassing in het werkveld mogelijk zijn.

3. *Onderhandeling en sub-optimale uitkomst*

Indien er verschillende interpretaties zijn van een zelfde term of wanneer de aggregatie niveaus van gegevens sterk verschillen, zullen er afwegingen of, zo men wil onderhandelingen over de betekenissen tussen gamma en bèta plaatsvinden. Dit houdt onder meer in dat niet op voorhand en eenzijdig wordt bepaald welke betekenis van een begrip, doel of middelen dominant is of het meest relevant. Zulke afwegingen zijn alleen doelmatig indien ieders conceptuele (cognitieve) aannames worden uitgesproken en zij kunnen leiden tot de ontwikkeling van een nieuwe benadering of een nieuw begrip. Misschien is dit een begrip dat in de eigen vakkring ongebruikelijk is, of leidt de nieuwe benadering tot een praktische oplossing die mogelijk vanuit de eigen expertise als sub-optimaal wordt gezien. Ik kan dit laatste toelichten met een voorbeeld.

Het Ministerie van Buitenlandse Zaken/DGIS liet in 1989 en 1990 een studie verrichten naar duurzame ontwikkeling van een stroomgebied in Indonesië, waarbij bovenstroomse activiteiten geen negatieve gevolgen mochten hebben voor de benedenstroomse irrigatiewerken. Een team bestaande uit een bodemkundige, civiel-technicus, bosbouwer en waterloopkundige, onder leiding van een antropoloog, toog aan de slag. Een van de problemen was de aanwezigheid van tal van rivieren en stroompjes in diepe kloven, die zouden moeten worden overbrugd. Technisch werd het mogelijk en wenselijk geacht om enkele zeer duurzame, brede bruggen aan te leggen. In het team ontstond een discussie over de duurzaamheid van zo'n oplossing, waarbij ecologische en economische argumenten een belangrijke rol speelden. Een brede betonnen brug zou het mogelijk maken voor zware vrachtwagens om het bovenstroomse bos in te komen, waardoor de houtexploitatie in korte tijd en op grote schaal plaats zou vinden. Het korte termijn economische voordeel van deze oplossing zou ongetwijfeld worden toegejuicht door de regionaal bestuurders en ondernemers en hun nationale netwerken. Een dergelijke ontwikkeling zou wel ten koste gaan van het grootste deel van de bevolking in het stroomgebied, die noch de financieel-economische middelen noch de netwerk relaties bezit om in deze ontwikkeling deel te nemen op een andere manier dan als dagloner in de houtkap. Bovendien zou het bos in enkele jaren leeggekapt zijn. Het voorgestelde duurzame alternatief van de aanleg van smallere bruggen, waarmee de bosexploitatie geleidelijker zou gaan en waarbij lokale ondernemers met kleinere vrachtwagens een betere kans kregen deel te gaan uitmaken van de handelsketen, werd door de civiel-technicus (en mogelijk door de lokaal bestuurders) als minderwaardig en sub-optimaal ervaren²¹.

Transdisciplinariteit

Meestal wordt samenwerking tussen verschillende vakgebieden, zoals in het zojuist genoemde project, omschreven als multidisciplinaire of interdisciplinaire samenwerking. Geen van beide termen heeft mijn voorkeur. Multidisciplinariteit is te vrijblijvend. Interdisciplinariteit zal voor sommigen dezelfde betekenis hebben als die welke ik hecht aan transdisciplinariteit. Er zijn minstens drie aspecten die mijns inziens bij transdisciplinariteit beter naar voren komen:

1. Transdisciplinariteit dwingt tot het zich bewust worden en kritisch bekijken van aannames die ten grondslag liggen aan de eigen disciplinaire theorieën en begrippen. Het legt onduidelijkheden en tegenstellingen bloot, in plaats van deze te verbloemen.
2. Transdisciplinair onderzoek is grensverleggend. Discussies over de betekenis en het gebruik van theorieën en begrippen kunnen leiden tot de ontwikkeling van nieuwe theorieën, hypothesen en toepassingen die niet zonder meer kunnen worden toegewezen aan een van de deelnemende disciplines - een proces dat in een ander verband wel *creolisering* is genoemd.²²
3. De noodzaak van terugkoppeling van de bevindingen naar de samenstellende (mono-) disciplines. Het is de paradox van transdisciplinair onderzoek, dat het nieuwe vragen stelt aan de eigen (mono)discipline. Dit type onderzoek vooronderstelt dat men heel goed op de hoogte moet zijn met de mogelijkheden van het eigen vakgebied en zich dient te verdiepen in de eigen theoretische en methodologische aannames, om deze te kunnen vergelijken met die van andere disciplines. Het omvat meer dan gezamenlijk een studie verrichten en dan concluderen dat het vraagstuk complex is. De uitdaging is gelegen in het zoeken naar oplossingen voor problemen van ongelijkheid in kwaliteit en kwantiteit, in schaal en tijd, door middel van vergelijking en strijd.
4. Transdisciplinariteit is een realistischer doelstelling dan interdisciplinariteit. Het heeft niet de schijn van een interactie die alleen positieve uitkomsten heeft. Er is ruimte voor de mogelijkheid van non-verbindingen of voor het op onderdelen falen van het experiment. Bovendien is de positie van de deelnemende partijen niet gelijkwaardig, een indruk die wordt gewekt door interdisciplinariteit. Gelijkwaardigheid tussen wetenschapsgebieden bestaat wellicht in het academisch statuut, maar niet in de onderzoeksbureaucratie die beslist over de financiering van projecten, noch in de feitelijke samenwerking tussen individuele onderzoekers. Beide factoren zullen een rol blijven spelen in de toekomst, maar de consequenties ervan worden niet altijd erkend in de uitvoering van het gamma-bèta beleid.

Ontwikkelingssociologie/antropologie en transdisciplinariteit

Ik hoop dat u mijn pleidooi niet verkeerd verstaat. Gamma-bèta interactie is niet nieuw, maar heeft evenmin aan waarde ingeboet en wordt zelfs door bezuinigingen bedreigd. Tenslotte is het een terrein waarop ik persoonlijk verder wil werken. Het doel is een beter inzicht te verkrijgen in het denken en doen van individuele actoren

en groepen in dynamische interactie met betrekking tot land, water en natuurlijke hulpbronnen.

De paradox van zoëven is belangrijk. Om met andere disciplines samen nieuwe benaderingen en begrippen te ontwikkelen is theoretische ontwikkeling van het eigen vakgebied onontbeerlijk. Sommige collegae en promovendi zullen vooral georiënteerd zijn op sociologische/antropologische verdieping, terwijl anderen zich meer aangetrokken voelen tot praktische interactie. Maar beide kwaliteiten zijn nodig, want alleen in de theoretische en methodologische terugkoppeling en reflectie op de onderzoekspraktijk zit de disciplinaire vooruitgang. Als leerstoelgroep zullen wij ons oriënteren op de verdere ontwikkeling van benaderingen en begrippen die van belang zijn voor, en bruikbaar in transdisciplinair onderzoek en onderwijs. Het gaat erom conceptuele eenheden te vinden die enerzijds voldoende abstract zijn om bruikbaar te zijn in verband met ecologische en technologische begrippen en benaderingen. Anderzijds zullen zij ruimte moeten blijven bieden voor de feitelijke diversiteit en veranderlijkheid van het individuele en sociale denken en doen. Veel aanzetten hiervoor zijn al te vinden in het huidige werk van de leerstoelgroep, maar er zal een meer expliciete koppeling komen met vraagstukken van het beheer en gebruik van land, water en voedsel.

Ook zijn er al diverse voorbeelden van reeds langer lopende gamma-bèta samenwerking in de leerstoelgroep, waarop we kunnen voortbouwen. Het departement Maatschappijwetenschappen en het departement Plantenwetenschappen werken gezamenlijk aan de ontwikkeling van een EU-programma voorstel: 'Land-based Livelihoods'.²³ Voor de nabije toekomst zijn er plannen om de onderzoekssamenwerking met de leerstoelgroepen Visteelt en Visserij en Dierlijke Productiesystemen uit te breiden.²⁴

In het onderwijsprogramma wordt al geruime tijd samengewerkt met de leerstoelgroep Bos- en Natuurbeleid in de ontwikkeling en het verzorgen van een vak (YSS 10806) dat vooral veel studenten trekt uit het departement Omgevingswetenschappen. De betekenis van de reeks Techniek en Ontwikkeling (T & O)²⁵ verdient meer aandacht. Ik zie in de Kenniseenheid Maatschappij goede mogelijkheden tot samenwerking met onder andere collegae uit Milieubeleid, Technologie en Agrarische Ontwikkeling en Recht en Bestuur in het leveren van een zinvolle bijdrage aan γ - β onderwijs en onderzoek. Helaas zijn de financiële en structurele belemmeringen nog aanzienlijk. Zowel in de programma-ontwikkeling als bij de individuele begeleiding van studenten geldt dat het extra tijd, inspanning, geduld en vertrouwen vergt om elkaar 'bij te werken' en tot een verdieping van de samenwerking te komen. Over deze beperkingen mag ook departementaal en universitair-bestuurlijk nog goed worden nagedacht²⁶.

De betekenis van de antropologie/sociologie van ontwikkeling is hierin gelegen, dat wij in staat (moeten) zijn in helder taalgebruik methodologische en theoretische benaderingen over te dragen die aantrekkingskracht hebben voor degenen die in de praktijk van rurale en andere ontwikkelingsprocessen werkzaam zijn, dan wel hier beleidsmatig bij betrokken zijn. In de afgelopen twee decennia heeft de leerstoelgroep hierin een belangrijke positie verworven. Ik hoop deze lijn voort te kunnen zetten. De leerstoelgroep zal zich verder kunnen profileren op een aantal onderzoeksgebieden:

- De samenhang tussen sociale en natuurlijke diversiteit en de invloed ervan op institutionele en organisatorische transformatie
- Landhervorming, sociale organisatie en *livelihoods*
- Sociale en culturele betekenissen van voedselproductie en -consumptie
- Geïntegreerde kustzone ontwikkeling.

Hieraan zijn twee condities verbonden:

- De aanstelling van PhD studenten en postdocs
- De opzet en het onderhouden van duurzame samenwerkingsprojecten met partner-instituten in ontwikkelingsgebieden.

De aanwezigheid van jonge onderzoekers is altijd een stimulerende kracht. Wij zullen ons inzetten voor het zoeken naar middelen om internationale en nationale promotiestudenten aan te trekken en gezamenlijk te begeleiden, in samenwerking met collega's van buiten.

Een van de mogelijkheden is een duurzame samenwerking met universitaire en niet-universitaire instellingen, in het kader waarvan diverse activiteiten elkaar onderling kunnen versterken. Zoals promotie begeleiding, *postgraduate* onderwijsassistentie aan bedoelde instellingen, gezamenlijk onderzoek en adviesverlening. In het kort wil ik tenslotte ingaan op de geïntegreerde kustzone ontwikkeling.

Kustzone ontwikkeling

De vissers wier handel geblokkeerd werd door SARS, naar wie ik in het begin van mijn rede verwees, zochten snel andere bezigheden. Sommigen gingen verder met hun kweek van zeekomkommers, anderen gingen tonijn vangen en weer anderen gingen het binnenland in om hout te kappen voor de illegale zagerijen, op zoek naar een alternatief inkomen. Het toonde hun flexibiliteit en vindingrijkheid, de rijkdom aan natuurlijke hulpbronnen in de kustzone en de grote veranderlijkheid en veelvormigheid van levenswijzen, volstrekt het tegenovergestelde van wat planners en beleidsmakers in dat gebied voor ogen hebben.

Het geïntegreerd onderzoek ten behoeve van kustzone beheer en ontwikkeling (ICM) is een goed voorbeeld van de potentie en het belang van transdisciplinair onderzoek. Het is grensoverschrijdend onderzoek in letterlijke en figuurlijke zin. De nauwe interactie van mens, land en zee vraagt om inzicht in de *relaties tussen* demografische, sociologische, antropologische, economische en milieukundige processen en de wijze waarop politiek en beleid hiermee omgaan. Hierbij stelt het begrip *kustzone* ons voor problemen, aangezien vissers zich niet houden aan administratieve en ecologische grenzen. Dit maakt een transnationale²⁷ aanpak noodzakelijk.

Er zijn andere voorbeelden te noemen van de noodzaak van een geïntegreerde aanpak van kustzone ontwikkeling.²⁸ In west Europa vindt vervuiling plaats van de nationale kustwateren door schepen die varen onder buitenlandse vlag, maar de Europese en nationale wetgeving bieden geen sluitend vangnet. In de Pacific en in Afrika worden natuurparken ingesteld voor het behoud van foerageergebieden voor trekvogels of ter bescherming van bedreigde zeeschildpadden en zeekoeien, veelal

zonder rekening te houden met de in het gebied levende vissersbevolking. Dit blijkt een ernstige belemmering te vormen voor de implementatie van beschermende maatregelen en de realisatie van het natuurpark.

Zo ontstaat er een groeiende lijst van vraagstukken die nationale en disciplinaire grenzen overschrijden. Organisatorische samenwerking met andere leerstoelgroepen en departementen ligt hierbij in de rede, evenals met DLO instituten.

In 2000 namen enkele antropologen van de Universiteit van Amsterdam het initiatief tot de oprichting van het Centrum voor Maritiem Onderzoek (MARE)²⁹ dat zich richt op de sociaalwetenschappelijke bijdrage aan visserij onderzoek en integraal kustzone beheer. De nabijheid van de groepen Milieubeleid, Visserij en Visteelt, Bos- en Natuurbeleid, Irrigatie en Waterbouwkunde, maar ook het IAC, Alterra en LEI vormt een uitstekende omgeving om MARE ook in Wageningen te verankeren in het onderzoek en internationaal onderwijs.

Kustzone ontwikkeling vormt een nieuwe uitdaging, bijvoorbeeld in de vergelijking van het beheer van 'sedentaire' bronnen en landrechten met mobiele bronnen en waterrechten. De idee overheerst dat de kustbevolking arm is en dus genoodzaakt een grote diversiteit aan activiteiten te ondernemen, op zee dan wel op het land. Maar hetzelfde geldt voor rijke kustbewoners, zoals patroons die trawlers bezitten en regionale handelsnetwerken beheersen. Bovendien is het onderscheid tussen boeren en vissers op grond van een simpele tweedeling land-water onhoudbaar. Een rijke patroon bezit niet alleen een trawler, maar bijvoorbeeld ook een garnalen kweekvijver of een houtzagerij, terwijl zijn vrouw een goede baan in het districtsbestuur kan hebben. Daarnaast spelen er allerlei ontwikkelingen door elkaar: de regionale en globale garnalen- en vishandel, het trawlerbeleid en plannen van overheden en internationale NGOs om een natuurpark voor ecotoerisme te ontwikkelen. Wellicht verschilt dit niet structureel van landgebonden praktijken. Maar de land-bias in onze wetenschap maakt, dat wij er nog te weinig van weten. Deze achterstand moet snel worden ingehaald, vanwege het belang voor mariene voedselproductie en de betekenis - en het gevaar - van de zee in het kader van 'zout voor zoet'.

Internationalisering en cultuurverschillen

Bèta-gamma interactie is voor de Leerstoelgroep Rurale Ontwikkelingssociologie in de Kenniseenheid Maatschappij onlosmakelijk verbonden met het geven van internationaal onderwijs. Ik wil daarom in het kort ingaan op de internationalisering van het onderwijs en onze positie hierin. Vanaf het derde jaar in de bachelor opleiding Internationale Ontwikkelingsstudies (BIN) en zeker in de master opleiding (MID) volgen een snel groeiend aantal niet-Nederlandstalige studenten en promovendi die via grootschalige, extern gefinancierde programma's worden aangetrokken, onze vakken. Onze leerstoelgroep is bovendien actief betrokken bij het onderwijs in, en de onderzoeksbegeleiding van bijna een derde van alle studenten in de master opleiding Management of Agro-ecological Knowledge and Social Change (MAKS).

Als u vervolgens weet dat slechts éénderde van de docenten in deze leerstoelgroep in Nederland is opgegroeid, dan mag het geen verwondering wekken dat de titel van mijn oratie gedeeltelijk in het engels staat.

Het is één van de paradoxen van de huidige globalisering dat cultuurverschillen duidelijker worden beleefd en uitgesproken. In het internationaal onderwijs zijn wij, bewust dan wel onbewust, deel van deze transnationalisering.

Kennis overdracht, vooral de overdracht van theoretische en methodologische kennis, is een cultureel-historisch proces. Docenten in het internationaal onderwijs gaan er soms aan voorbij, dat onze omgang met studenten en de wetenschapsfilosofische aannames die ten grondslag liggen aan de wijze waarop wij de stof presenteren dan wel examineren, *geen* globaal gemeengoed zijn. Dat kennis handelswaar is, mag dan misschien passen in het beeld van een 'kenniseconomie', het is sociaal en cultureel een bedroevende misvatting. Onze communicatie tijdens internationale colleges is bijvoorbeeld geenszins een democratisch proces, hoezeer we dit ook willen geloven. Staat u mij een kleine omweg toe om dit toe te lichten met enkele voorbeelden.

De Indonesische dichter Asrul Sani schreef in het pas onafhankelijke Indonesië van de jaren '50 van de vorige eeuw³⁰:

*Why must we divorce two people who are walking towards each other? [...]
One day we will get rid of the boundary markers that disturb our thoughts and actions and we will look at each other without letting go of ourselves. [...]
Ultimately one must sign the missive of one's own time. A choice of locale within time marching onward.*

Deze prachtige metafoer sprak de hoop uit op de normalisering van de betrekkingen tussen Nederland en Indonesië in een moderne, toekomstgerichte wereld. Een wereld waarin de eigen autonome identiteit gewaarborgd is in een niet-hiërarchische relatie.

Het is mijn (korte) ervaring met bijvoorbeeld de internationale master opleiding MAKS dat hier dit ideaal wordt nagestreefd. Desondanks zitten in het internationaal onderwijs nog allerlei ongelijkheden en afhankelijkheden verborgen, waarvan wij ons als docenten soms onvoldoende rekenschap geven en hierdoor mogelijk arrogant overkomen bij de vaak senior internationale studenten.

De organisatiesocioloog G. Hofstede is bekend geworden door zijn statistisch-vergelijkend onderzoek naar cultuurverschillen in IBM-vestigingen over de hele wereld. Hij wijdt een hoofdstuk aan het (vermijden van) onzekerheid en stelt dat de gevoelens van onzekerheid en de manieren om ermee om te gaan tot het culturele erfgoed van een samenleving behoren en worden overgedragen door instituties als het gezin, de school en de staat. Zij leiden tot collectieve gedragspatronen die in de ogen van leden van andere samenlevingen afwijkend en onbegrijpelijk kunnen zijn.³¹

Eerder dit jaar werd de Wageningse gemeenschap hiermee direct geconfronteerd door een artikel in Wb³² waaruit bleek dat de afstand tussen de Chinese en Nederlands-Europese onderwijscultuur allerm minst was overbrugd. In de Chinese onderwijstraditie geldt het als de beste prestatie om de tekst van de *guru*³³

zonder haperingen of afwijkingen te kunnen onthouden en reproducen. Dit gedrag werd hier in een internationale opleiding afgestraft, zonder besef van de cultuurverschillen. Wij zijn ons onvoldoende bewust van de kloof die sommige internationale studenten moeten overbruggen in enkele weken tijd gedurende het begin van hun master studie in Wageningen. Als opleidingsverantwoordelijke en als docent hebben wij weliswaar een machtspositie, maar dat neemt niet weg dat wij ons beter moeten realiseren dat onze eigen wijze van doceren en kennis communiceren *evenzeer* cultureel en historisch verankerd is. In de internationale opleidingen van de Kenniseenheid Maatschappij is slechts een 2-punts voorbereidend college wetenschapsfilosofie opgenomen, wat veel te gering is om het de studenten duidelijk te kunnen maken waarom wij een kritische houding waarderen, terwijl zij soms nog worstelen met een *culture shock* en hun luistervaardigheid van het Engels soms onvoldoende is bijgewerkt voordat zij aan de opleiding beginnen.

Verderop in zijn boek stelt Hofstede: "Onzekerheid vermijdende culturen koesteren het geloof in een absolute Waarheid, en onzekerheid accepterende culturen nemen een meer relativistisch standpunt in" ³⁴. Hij contrasteert zodoende het westers denken dat gewicht hecht aan het zoeken naar waarheid en natuurwetten, en het oosters denken dat deugd voorop stelt. Het volgende is hiervan een interessante illustratie. Bij de voorbereiding tot haar promotie legde een Chinese kandidaat acht stellingen voor aan haar promotor en de promotie administratie. Wat zij had opgevat als stellingen bleken allesbehalve voorbeelden van individuele originaliteit en wetenschappelijke kennis te zijn en derhalve voor de universiteit onaanvaardbaar. Het waren uitdrukkingen van sociale deugd die een nieuwe betekenis hadden gekregen in haar onderzoekservaring. Bijvoorbeeld de volgende uitspraak, waarmee zij duidelijk aangeeft welke non-verbinding er bestaat tussen normatieve theorieën over rurale ontwikkeling en de sociale werkelijkheid: "China has been called 'a country of etiquette', where trust, reputation, reciprocity and other social norms play a more important role than other elements in decision-making." ³⁵

Is Wageningen een centrum van internationale kennis?

Van het totaal aantal leerlingen dat tussen 1886 en 1904 de Hogere Land- en Bosbouwschool met een eindexamen verliet, had 72 % (102 studenten) Indische land- of bosbouw als studierichting gekozen (Van der Haar 1993, I:91). Honderd jaar later (1986-2003) studeren er, alleen al in de Kenniseenheid Maatschappij, 246 Master studenten (MAKS) af, van wie 74 % (219) met een tropische oriëntatie. De meerderheid heeft een agronomische achtergrond (187 of 63 %). Hiernaast is er een groeiend aantal afgestudeerden met een sociaal-wetenschappelijke of economisch-financiële achtergrond (63 of 21 %), van wie het bekend is dat zij een werkkring in de tropen zelf, dan wel in het beleid met betrekking tot ontwikkelingsgebieden vinden (81 %) ³⁶. Op grond van deze getalsmatige vergelijking met alleen maar de MAKS opleiding, kunnen wij concluderen dat Wageningen, met name de Kenniseenheid Maatschappij, een internationaal kenniscentrum is in vergelijkbare mate als dit honderd jaar geleden het geval was voor de gehele Hogere Landbouw- en Bosbouwschool.

Internationale studenten die deze opleidingen volgen, gaan in toenemende mate ook vakken uit het reguliere bachelor programma volgen, vaak zonder de noodzakelijke disciplinaire basiskennis. Dit heeft twee gevolgen die de aandacht vragen. Ten eerste is het laatste jaar van de bachelorstudie bedoeld een duidelijke verdieping en afronding te zijn van de voorgaande jaren, een eis die prioriteit behoort te krijgen boven de vraag naar invulling van ontbrekende basiskennis bij internationale studenten. Ten tweede betekent de instroom van internationale studenten in het bachelor onderwijs een hiermee samenhangende verzwaring van de reguliere onderwijstaken.³⁷ Het risico bestaat dat er zich een negatieve spiraal ontwikkelt: de verzwaring vanwege de internationalisering van het onderwijs vermindert de gelegenheid om internationaal onderzoek te verrichten. Dit heeft weer tot gevolg dat de docent vervreemdt van de praktijk, de maatschappelijke omgeving en de actuele ontwikkelingen waarop zijn onderwijs betrekking heeft of zou moeten hebben³⁸. Internationalisering is niet alleen een kwestie van meer internationale studenten aantrekken.

Wageningen kan zich mijns inziens met recht presenteren als een centrum van internationale kennis in de 21ste eeuw indien aan enkele voorwaarden is voldaan:

- ondersteuning en uitbreiding van de onderwijscapaciteit in het internationaal onderwijs betreffende ontwikkelingsgebieden,
- behoud van de onderzoekscapaciteit en hoogwaardige, actuele kennis gebaseerd op onderzoek in ontwikkelingsgebieden, deels ten dienste van in het internationaal onderwijs,
- institutionele en financiële mogelijkheden voor transdisciplinaire samenwerking tussen departementen onderling en tussen departementen en DLO-instellingen,
- meer aandacht voor educatieve, wetenschapsfilosofische en culturele aspecten van het internationaal onderwijs,
- scherpere selectie van internationale studenten op de engelstalige luistervaardigheid, voorafgaande aan het begin van het studiejaar.

Mijnheer de Rector, dames en heren

In deze rede heb ik gepleit voor een verdere samenwerking tussen de antropologie en sociologie van ontwikkeling en de andere gamma disciplines binnen de Kenniseenheid Maatschappij, maar vooral met de bèta wetenschappen. Ik heb voorstellen gedaan voor de feitelijke uitvoering van een dergelijke transdisciplinaire interactie en gewezen op mogelijkheden en beperkingen. Maar *the proof of the pudding is in the eating*. Ik stel mij voor dat onze leerstoelgroep voortbouwt op haar theoretische kennis en de praktische toepassing ervan. Maar dat wij ons tevens sterker gaan richten op de integratie van die kennis en ervaring met natuurwetenschappelijke en technische disciplines en wat ik de paradox van de transdisciplinariteit heb genoemd: de terugkoppeling van transdisciplinaire kennis ontwikkeling naar de eigen discipline. Uiteraard liggen in deze keuze ook mijn persoonlijke voorkeur en kennisontwikkeling verscholen. Ik verheug mij erop deze in Wageningen UR verder uit te kunnen bouwen, met een hernieuwde aandacht voor

Azië, in het bijzonder voor Zuidoost Azië, alsook de ontwikkeling van het onderzoek naar geïntegreerd kustbeheer.

Ik ben het College van Bestuur en het bestuur van de Kenniseenheid Maatschappij dankbaar voor het in mij gestelde vertrouwen.

Collegae van de leerstoelgroep Rurale Ontwikkelingssociologie: nog geen 20 maanden geleden begonnen wij onze samenwerking. Voor jullie betekende mijn komst een behoorlijke verandering, na het leiderschap van Norman gedurende bijna 20 jaren. Alberto, Gerard, Monique, Paul, Pieter en Sarah, ieder op je eigen persoonlijke manier en niet altijd zonder strijd, hebben jullie mij goed ontvangen en daarvoor ben ik je dankbaar. Maar bovenal Jos: zonder jou kunnen wij niet.

Naast de veranderingen zijn er ook tal van continuïteiten, niet in de laatste plaats in de vorm van de PhD studenten die bezig zijn met de afronding van hun proefschrift en die komen en gaan in een steeds wisselende stoet: Pablo, Woldeab, Humberto en hun overzeese collegae. Dit betekent gelukkig, dat wij ook Norman nog regelmatig op de vakgroep zullen zien. Dan zijn er de nieuwe promovendi: Nienke, Mariana, Maguil, Edward en hun toekomstige collegae. Your enthusiasm and the new fields of expertise you are exploring are a treasure, and I look forward to continuing our collaboration. Because of the *couleur locale* of this ceremony, I promise you an English translation of this text.

Collegae van de Leeuwenborch en erbuiten, in korte tijd ben ik mij tussen jullie op mijn plaats gaan voelen, terwijl met sommigen een veelbelovende basis voor samenwerking is ontstaan. De nieuwe kantine en de smalle liftschacht hebben daarbij wellicht geholpen.

Bert, Alexandra, familie en vrienden hier en overzee, ik leef niet voor de wetenschap, al lijkt het er soms verdacht veel op. Gelukkig zijn jullie er om me daar altijd aan te herinneren.

Ik dank u voor uw aandacht.

Literatuur

- Anderson, B. (1983) *Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism*. London/New York: Verso
- Anderson, B. R. O'G. (1992) *Long-distance nationalism. World capitalism and the rise of identity politics*. Amsterdam: Centre for Asian Studies Amsterdam. The Wertheim Lecture 1992
- Appadurai, A. (1990) Disjuncture and difference in the global cultural economy. *Theory, Culture & Society* 7: 295-310
- Appadurai, A. (2000) *Globalization and area studies: The future of a false opposition*. Centre for Asian Studies Amsterdam. The Wertheim Lecture 2000
- Arce, A. and N. Long (1992) The dynamics of knowledge. Interfaces between bureaucrats and peasants. In: N. Long and A. Long (Eds) *Battlefields of knowledge. The interlocking of theory and practice in social research and development*: 211-246. London: Routledge
- Arce, A. and N. Long (2000) Reconfiguring modernity and development from an anthropological perspective. In: A. Arce and N. Long (Eds) *Anthropology, development and modernities*: 1-31. London: Routledge
- Boeke, J.H. (1930) *Dualistische economie*. Oratie, Leiden Universiteit. Leiden: S.C. van Doesburgh
- Breman, J.C. (2002) The Sociology of Non-Western Societies at the University of Amsterdam. In: H. Vermeulen & J. Kommers (Eds) *Tales from Academia. History of Anthropology in The Netherlands*. Part I: 297-313. Nijmegen Studies in Development and Cultural Change 39. NICCOS/Saarbrücken: Verlag für Entwicklungspolitik Saarbrücken GmbH
- Ellen, R. and K. Fukui (Eds) (1996) *Redefining nature. Ecology, culture and domestication*. Oxford: Berg
- Esman, M.J. (1972) *Administrative development in Malaysia. Institution building and reform in a plural society*. Ithaca/London: Cornell University Press
- Ferguson, J. (1998) Transnational topographies of power: Beyond "the State" and "Civil Society" in the study of African politics. In: H. Secher Marcussen and S. Arnfred (Eds). *Concepts and metaphors: Ideologies, narratives and myths in development discourse*: 54-71. Occasional Paper No. 19. Roskilde University: International Development Studies
- Galjart, B. (1981) Counterdevelopment: a position paper. *Community Development Journal* 16(2): 88-96
- Galjart, B. (2002) *Dreams and the downtrodden. Essays in Development Sociology*. Leiden Development Series, New Series Vol. II. Leiden: CNWS
- Grillo, R.D. (1997) Discourses of development: The view from anthropology. In: R.D. Grillo and R.L. Stirrat (Eds) *Discourses of development*: 1-33
- Haar, J. van der (1993) *De geschiedenis van de Landbouwwuniversiteit Wageningen*. Deel I. Wageningen: Lanbouwwuniversiteit
- Heady, F. (1991) *Public administration: A comparative perspective*. New York: Marcel Dekker

- Hebinck, P. and N. Mango (forthcoming) Cultural repertoires and socio-technical regimes: A case study of local and modern varieties of maize in Luo land, West Kenya. In: H. Wiskerke and J.D. van der Ploeg (Eds) *Seeds of transition: Essays on novelty production, niches and regimes in agriculture*. Assen: Royal Van Gorcum
- Heyne, K. (1950) *De nuttige planten van Indonesie*. 2 Delen. 's-Gravenhage/Bandung: N.V. Uitgeverij W. van Hoeve
- Hofstede, G. (1991) *Allemaal andersdenkenden. Omgaan met cultuurverschillen*. Amsterdam: Uitgeverij Contact
- Honadle, G. And R. Klaus (Eds) (1979) *International development administration. Implementation analysis for development projects*. New York: Praeger
- Jul-Larsen, E. (1994), *Migrant fishermen in Congo: Tradition and Modernity*. CMI Report R 1994:6. Bergen: Chr. Michelsen Institute
- Lévi-Strauss, C. (1962) *La pensée sauvage*. Paris: Plon
- Lier, R.A.J. van (1980) *Stuurmanskunst en sociale beweging*. Afscheidsrede Wageningen. 2 oktober 1980
- Long, N. (1977) *An introduction to the sociology of rural development*. London: Tavistock Publications
- Long, N. (1984) *Ruimte scheppen voor verandering: Een visie op ontwikkelingssociologie*. Rede Landbouwhogeschool Wageningen 15 november 1984
- Long, N. (2001) *Development Sociology; Actor perspectives*. London: Routledge.
- Mohamad, G. (2002) Forgetting. Poetry and the nation, a motif in Indonesian literary modernism after 1945. In: K. Foulcher and T. Day (Eds) *Clearing a space. Postcolonial readings of modern Indonesian literature: 183-211*. Leiden: KILV Press
- Mosse, D. (2003) The making and marketing of participatory development. In Ph. Quarles van Ufford and A. Kumar Giri (Eds). *A moral critique of development: 43-75*
- Nuijten, M. (2003) *Power, community and the state. The political anthropology of organisation in Mexico*. London: Pluto Press
- Obidzinski, K. (2003) *Logging in East Kalimantan, Indonesia. The historical expedience of illegality*. Dissertatie, Universiteit van Amsterdam
- Olukoju, A. (2000) Fishing, Migrations and Inter-group Relations in the Gulf of Guinea ((Atlantic Coast of West Africa) in the Nineteenth and Twentieth Centuries. *Itinerario* 24(1): 69-85
- Ouden, J.H.B. den (2002) (Development Sociology and Anthropology at Wageningen University, 1898-2002. In: H. Vermeulen & J. Kommers (Eds) *Tales from Academia. History of Anthropology in The Netherlands*. Part I: 393-412. Nijmegen Studies in Development and Cultural Change 39. NICCOS/Saarbrücken: Verlag für Entwicklungspolitik Saarbrücken GmbH
- Overå, R. (2001) *Institutions, Mobility and Resilience in the Fante Migratory Fisheries of West Africa*. CMI Working Paper WP 2001:2. Bergen: Chr. Michelsen Institute
- Pottier, J. (2003) Negotiating local knowledge: An introduction. In: J. Pottier, A. Bicker and P. Sillitoe (Eds). *Negotiating local knowledge. Power and identity in development: 1-29*. London: Pluto Press
- Quarles van Ufford, Ph., A. Kumar Giri, D. Mosse (2003) Interventions in development: towards a new mooral understanding of our experiences and an agenda for the future. In: Ph. Quarles van Ufford and A. Kumar Giri (Eds) A

- moral critique of development: In search of global responsibilities: 3- 40. EIDOS. London: Routledge*
- Richards, P. (1996) Agrarian creolization: The ethnobiology, history, culture and politics of West African rice. In: R. Ellen and K. Fukui (Eds) *Redefining nature: Ecology, culture and domestication: 291- 318. Oxford: Berg*
- Ricklefs, M.C. (1981) *A history of Indonesia. London: The Macmillan Press Ltd.*
- Riggs, F. (1966) *Thailand. The modernization of a bureaucratic polity. Honolulu: East-West Center Press*
- Riggs, F. (Ed.) (1970) *Frontiers of development administration. Durham, North Carolina: Duke University Press*
- Schenk-Sandbergen, L. (2002) What are we teaching for? A history of Non-Western Sociology at the University of Amsterdam. In: H. Vermeulen & J. Kommers (Eds) *Tales from Academia. History of Anthropology in The Netherlands. Part I: 315-340. Nijmegen Studies in Development and Cultural Change 39 NICCOS/Saarbrücken: Verlag für Entwicklungspolitik Saarbrücken GmbH*
- Top. G. van den (1998) *The social dynamics of deforestation in the Sierra Madre, Philippines. Dissertatie, Leiden Universiteit*
- Vermeulen, H. F. (2002) Contingency and continuity: Anthropology and other Non-Western Studies in Leiden, 1922-2002. In: H. Vermeulen & J. Kommers (Eds) *Tales from Academia. History of Anthropology in The Netherlands. Part I: 95-182. Nijmegen Studies in Development and Cultural Change 39 NICCOS/Saarbrücken: Verlag für Entwicklungspolitik Saarbrücken GmbH*
- Verschoor, G. (2001) Long live dangerous thinking: or, becoming infected by the 'thinginess' of the social. In: P. Hebinck and G. Verschoor (Eds) *Resonances and dissonances in development. Actors, networks and cultural repertoires: 171- 186. Assen: Royal Van Gorcum*
- Visser, L.E. (2001) Remaining poor on natural riches? The fallacy of community development in Irian Jaya/Papua. *The Asia Pacific Journal of Anthropology 2(2): 68-88*
- Vries, P. de (2001) Governance and the construction of accountabilities and moralities in the Atlantic Zone of Costa Rica: a case study of an exemplary extensionist. In: P. Hebinck and G. Verschoor (Eds) *Resonances and dissonances in development. Actors, networks and cultural repertoires: 187- 200. Assen: Royal Van Gorcum*
- Wertheim, W.F. (2002) Globalisation of the social sciences: Non-Western Sociology as a temporary panacea. In: H. Vermeulen & J. Kommers (Eds) *Tales from Academia. History of Anthropology in The Netherlands. Part I: 267-313. Nijmegen Studies in Development and Cultural Change 39. NICCOS/Saarbrücken: Verlag für Entwicklungspolitik Saarbrücken GmbH*

Noten

¹ P.E. de Josselin de Jong (1977:22): "Classification systems, applied to various domains ... are of prime interest to the Dutch ... anthropologists whose orientation is to what at present we call structuralism. ... It may be more precise to say that ...[they were] ... concerned with the way in which the societies they were studying conceptualized, in terms of orderly arrangements, such sets of phenomena as their direct physical environment on earth, their environment in a broader sense: the cosmos, and the human groups they considered as making up their own society. These "orderly arrangements" comprised not only the elements themselves in each system ... but also the *qualities* of these elements and the relations between them."

² Van der Haar 1993, I:81,83,87. Bezemer had in Leiden staatsrecht, Javaans en Soendanees gestudeerd (de belangrijkste talen op Java) en was op Java als zendeling-leraar werkzaam geweest. Den Ouden (2002:394) vermeldt, misschien op grond van deze toegevoegde gegevens van Van der Haar, dat Bezemer ook in Wageningen de opdracht kreeg Soendanees te onderwijzen.

³ De z.g. Ethische Politiek van rond 1900 verenigt humanitaire bemoeienis met economische exploitatie. E. Douwes Dekker's *Max Havelaar* (1860) wordt vaak genoemd in dit verband. Het koloniaal beleid dat vooral onder Gouverneur Generaal A.W.F. Idenburg (1909-1916) werd ontwikkeld stelde drie projecten voorop: onderwijs, irrigatie en emigratie. De veranderingen op het terrein van politiek en bestuur, onderwijs, voedselvoorziening, economie, gezondheid en demografie die toen zijn ingezet, hebben de hele 20ste eeuw doorgewerkt (Rickleffs 1981). Over dualistische economie, zie Boeke 1930 en Wertheim 2002:274.

⁴ Het monumentale werk van K. Heyne *De nuttige planten van Indonesië* (1950; in de eerste uitgave van 1913 nog Ned.-Indië geheten) is hiervan een ongeëvenaard voorbeeld. Het werd al in mijn Leidse studententijd een van mijn meest gekoesterde boeken. H.C.D. de Wit pleitte al in de jaren 1970 voor een vernieuwde en uitgebreide uitgave ervan, maar pas in 1987 werd in Wageningen formeel een begin gemaakt met het vastleggen van de moderne gegevens over alle nuttige planten van Zuidoost Azië. Een gigantische onderneming, die werd ondersteund door diverse Nederlandse en Indonesische ministeries en andere instellingen in Europa en Azië en resulteerde in het zeer succesvolle 'Prosea' project (Plant Resources of South-East Asia, <http://www.proseanet.org/index.htm>). Vorig jaar is men gestart met een vergelijkbaar project met betrekking tot Afrika.

⁵ Zie J. den Ouden 2002:395. Van Lier werd direct opgevolgd door Norman Long, die in 2001 met emeritaat ging en op 13 december 2001 zijn afscheidsrede uitsprak: *The power of music: Issues of agency and social practice*.

⁶ N. Long 1984; zie ook Long 1977.

⁷ Zie J.W. Schoorl 1965:18 en verder Breman 2002:303; Wertheim 2002:275 over deze geschiedenis, alsmede Vermeulen (2002:111) over indologie als voorloper van niet-westerse sociologie.

⁸ Quarles van Ufford 2003:12-13. J.W. Schoorl (1965:18) verwijst naar G.J. Held die in zijn bijdrage aan Kroeber (ed.) *Anthropology Today* (1952:877-78) hiervan melding maakt.

⁹ Feitelijk spreekt de titel (Ouden 2002:393) van "development sociology and anthropology". Maar in navolging van het onderscheid dat Grillo (1997:3) aangeeft, spreek ik bij voorkeur van een antropologie van ontwikkeling (zie ook Arce and Long 2000:26).

¹⁰ Bijvoorbeeld in Maleisië (Esman 1972), Thailand (Riggs 1966) en de Filipijnen. Voor een goed overzicht van de Comparative Administration Group (CAG) in de jaren 1960-62 en de vergelijkende bestuurskunde, zie Heady [1966] 1991. Later spreekt men van ontwikkelingsbestuur (*development administration*, zie Riggs (ed.) 1970). Een goed voorbeeld van empirisch onderzoek is de bundel van G. Honadle and R. C. Klauss (eds) 1979.

¹¹ Arce and Long 1992; Mosse 2003; de Vries 2001.

¹² Nuijten 2003.

¹³ K. Obidzinski 2003; G. Van den Top 1998.

¹⁴ B. Galjart (1981) spreekt van counterdevelopment, maar is in zijn recente publicatie (2002) veel cynischer over ontwikkeling en de effecten ervan. A. Arce en N. Long (2000) spreken van counter-tendencies. Zie ook Verschoor 2001.

¹⁵ Het is frappant om de continuïteiten en discontinuïteiten in de epistemologische geschiedenis van ons vak zelf gewaar te worden. Dit wordt geïllustreerd door de vergelijking

van de volgende twee citaten: "Knowledge is constituted by the ways in which people categorize, code, process and impute meaning to their experiences. This is as true of 'scientific' as it is of 'non-scientific', everyday forms of knowledge." (N. Long 2001:189). En: "[i]l existe deux modes distincts de pensée scientifique, l'un et l'autre fonction, non pas certes de stades inégaux du développement de l'esprit humain, mais des deux niveaux stratégiques ou la nature se laisse attaquer par la connaissance scientifique: l'un approximativement ajuste à celui de la perception et de l'imagination, et l'autre décalé..." (C. Lévi-Strauss 1962:24). Hij werkt vervolgens uit hoe de interactie tussen kennisvormen instrumenteel vorm gegeven wordt door wat hij noemt *bricolage* (ibid.:26).

¹⁶ Zie bijvoorbeeld Hebinck en Mango 2002; Pottier 2003; Richards 1996.

¹⁷ Interdisciplinary Programma for Sustainable Management of the Coastal Zone of SW Sulawesi, Indonesia. WOTRO (W 01.60) 1994-1998, ook wel het Buginesia project genoemd. Zie Augustinus 1999.

¹⁸ Met verwijzing naar de virtuele boer (J.D. van der Ploeg 2001).

¹⁹ Er zijn ook voorbeelden binnen en tussen de gamma disciplines zelf, die hier niet ter discussie staan. Bijvoorbeeld de verwarring over structureel-functionalisme, structuralisme en structuratie theorie. Indien de docent niet helder is in zijn terminologie, raakt de student verward en kan niet doorzien dat achter de termen verschillende benaderingen van sociale werkelijkheden schuil gaan. Dit geldt nog sterker voor studenten die een transdisciplinaire achtergrond hebben.

²⁰ A. Appadurai hield de elfde Wertheim-lezing in 2000 te Amsterdam, waar hij over globalisering sprak en uitlegde wat hij met *disjuncture* bedoelt. Hoewel ik het hier in een ander verband plaats, is deze notie mijns inziens even relevant voor ons onderwerp. "The various flows we see - of objects, persons, images, and discourses - are not coeval, convergent, isomorphic, or spacially consistent. They are what I have elsewhere called relations of disjuncture. By this I mean that the paths or vectors taken by these kinds of things have different speeds, axes, points of origin and termination and varied relationships to institutional structures in different regions, nations, or societies. Further, these disjunctures themselves precipitate various kinds of problems and frictions in different local situations. Indeed, it is the disjunctures between the various vectors that characterize this world-in-motion that produce fundamental problems of livelihood, equity, suffering, justice, and governance." (Appadurai 2000:5, ook Appadurai 1992:301, waar hij stelt dat "... people, machinery, money, images, and ideas now follow increasingly non-isomorphic paths ...").

²¹ Het betreft hier het Rongkong Integrated Area Development (RIAD) project. In 1991 werd het geïntegreerde voorstel voor een duurzame projectontwikkeling ingediend bij DGIS. Voordat kon worden beslist over de uitvoering ervan werden de bilaterale ontwikkelingsrelaties met Indonesië in 1992 opgeschort.

²² P. Richards (1996) gebruikt het linguïstisch concept creolisering in zijn beschrijving van de creativiteit en flexibiliteit van rijstboeren in West Afrika, die vrijelijk innoverende elementen overnemen van buiten en deze zodanig integreren in bestaande (lokale) systemen dat ze hiervan integraal deel gaan uitmaken, terwijl er een lokale betekenis aan wordt toegedacht.

²³ Rurale Ontwikkelingssociologie (P. Hebinck), Rurale Sociologie (J.D. van der Ploeg) en Plantenwetenschappen (K. Giller).

²⁴ Onder andere in kustzone onderzoek in Kalimantan, Indonesië (WOTRO/KNAW - WT 43-275) en plannen voor de ontwikkeling van een master curriculum in het kader van het Europese Asia-Link programma, in samenwerking met partners in WUR, Europa en Azië.

²⁵ De reeks T & O bestaat uit de vakken YES 10804, ESW 11304, LAW 21804, DEC 21304, CIS 21304, YES 30304 en IWE 32304 en biedt een uitstekend aanbod van gamma-bèta vakken. Helaas wordt het gamma-bèta karakter onvoldoende benadrukt in de plaats die de vakken krijgen toegewezen in de studiegids cq. studieprogramma's.

²⁶ Vernieuwende initiatieven voor gamma-bèta projecten lopen niet in de pas met de sectorale organisatie van universitaire afdelingen en van de nationale onderzoeksbureaucratie. Deze bieden derhalve weinig ruimte voor het stimuleren van zulke onderzoeksprojecten, in het bijzonder door hun terughoudendheid in de financiering van individueel promotie en postdoctoraal onderzoek. Het blijkt ieder jaar moeilijk te zijn om voor specifiek Wagenings gamma-bèta geïntegreerd promotie onderzoek in de tropen WOTRO-financiering te ontvangen. De WUR ondersteuning van de afdeling Wageningen van de nationale onderzoeksschool CERES en het toegekend subsidie voor gamma-bèta onderzoek (Cepip-W 2001-2002; 2002-2003) zijn hierin een onvoorwaardelijke eerste stap, maar er zal meer ruimte

voor CERES onderzoek in de departementen gemaakt moeten worden. Noemenswaard is verder de erkenning en financiering van het INREF programma: 'Convergence of sciences' en het door het Rockefeller Fund gefinancierde 'Participatory Approaches and Upscaling' PhD programma bij de leerstoelgroep Technologie en Agrarische Ontwikkeling.

²⁷ Uit onderzoek onder West-Afrikaanse vissers blijkt (Jul-Larsen 1994; Olukoju 2000; Overå 2001) dat er een lange geschiedenis bestaat van kettingmigratie van vissers langs de kusten van Ghana, Sierra Leone, tot aan Senegal en Guinee, die als het ware "de vis volgen" ongeacht de nationale grenzen. Geleidelijk aan dringen zulke onderzoeksbevindingen ook door tot beleidskaders. Het interdepartementale Beleidsprogramma Biodiversiteit Internationaal 2002-2006 geeft bijvoorbeeld een aanzet in het voorstel voor een eco-regionale aanpak, waarin de biologische omschrijving van een ecosysteem bepalender is dan de administratieve grenzen van landen. (<http://www.minlnv.nl/informast/parlement/2002/par02203.pdf>). Ook Appadurai wijst erop dat individuen en populaties door migratie zijn 'gedeterritorialiseerd' (1992:302). B. Anderson wees al eerder op dit verschijnsel in *Imagined Communities* (1983) en later in zijn CASA-lezing in Amsterdam als *Long-distance ationalism* (1992).

²⁸ Ik noem hier enkele cases die worden behandeld in het boek dat begin 2004 zal verschijnen: L.E. Visser (ed.) *Challenging coasts: Transdisciplinary excursions into coastal zone development*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

²⁹ Zie www.marecentre.nl. MARE doet onderzoek in de tweede en derde geldstroom, organiseert een twejaarlijkse internationale conferentie *People and the Sea*, geeft een publicatiereeks uit en participeert in internationaal MSc onderwijs (IAC). MARE ontvangt mede financiering van UvA, SISWO en WUR (RDS) en de onderzoekschool CERES (AGIDS en CERES-Wageningen).

³⁰ In Mohamad 2002:201. Goenawan Mohamad is bekend geworden als schrijver o.a. van zijn maatschappijkritische columns "Kanttekeningen" in het door hem in 1971 opgerichte tijdschrift *Tempo*. Asrul Sani schreef en dichtte over de Revolutie en de eerste jaren na de onafhankelijkheid in Indonesië in 1945.

³¹ Hofstede 2001:142. Het feit dat ik Hofstede aanhaal betekent niet, dat ik het eens ben met zijn cultuurbegrip en de wijze waarop hij op basis van een statisch-vergelijkende methode van uitspraken van IBM-employees in vele landen van de wereld en bijvoorbeeld de onzekerheidsvermijdingsindex (2001:145), uitspraken doet over 'cultuur' en culturele verschillen tussen 'landen'. Toch heeft zijn boek ontgezeglijk een sterke heuristische waarde.

³² Weekblad voor Wageningen UR (Wb 12, 3 april 2003): *Chinese studenten stampen letterlijke teksten*. De auteur (W.K.) citeert de betreffende hoogleraar: "Toen we de examens van de MSc'ers nakeken, visten we er een paar uit die op sommige vragen exact hetzelfde hadden geantwoord". ... "We dachten aanvankelijk dat we met fraude te maken hadden." Ik heb in hetzelfde artikel gewezen op het feit dat Chinese (en andere internationale) studenten tot op heden door WUR worden geselecteerd op schriftelijke taalvaardigheid en niet op spreek- en luistervaardigheden. Het verdient aanbeveling om een spreek- en luistertoets in te voeren, zoals de IELTS-toets van de British Council. (N.a.v. gesprek met Margreet de Hoop).

³³ Ik gebruik hier het Sanskriet/Indonesisch/Maleise woord *guru* voor leermeester. Velen in Europa hebben deze term leren kennen in de jaren '70 of het New Age tijdperk, in dezelfde betekenis en - vreemd genoeg - met dezelfde bereidheid zich kritiekloos aan zijn kennis te onderwerpen. Uit eigen ervaring weet ik, dat ook in Zuidoost Azië de relatie leermeester-leerling, zelfs op universiteiten nog sterk hiërarchisch is, al verandert dit snel in de dagelijkse omgang. Maar op formele momenten, zoals bij examinering, is het veel minder gebruikelijk dat studenten hun eigen inzicht toetsen aan dat van de docent middels een kritische kanttekening bij de stof.

³⁴ Hofstede 2001:213-214. Overigens hanteert de auteur tweedelingen als Westers-Oosters, waarvan ik meen dat zij vaak een karikatuur zijn van de werkelijkheid. Maar dit sluit niet uit dat "oosterse" culturele waarden wel degelijk een rol blijven spelen in de transnationale identiteit van individuen (zie volgende noot).

³⁵ Het betreft hier de promotie onder leiding van professor N. Long op 30 september j.l. van Yihuan Wang. Een andere 'stelling' uit haar oorspronkelijke lijst - die sindsdien is vervangen door een goedgekeurde serie stellingen - was een uitspraak van Confucius: "Where three people are walking together, one at least should be my teacher". Haar keuze voor juist dit citaat onderbouwde zij met het volgende argument (email aan mij dd. 4.8.2003): "[This] indeed is a Chinese philosophy of learning,

meaning that one can always learn something – knowledge more than academic knowledge – from others, no matter who they are.”

³⁶ Deze getallen werden, naar aanleiding van mijn verzoek, berekend door MAKS (onder leiding van A. Boon en M. Sibbing).

³⁷ Internationaal postgraduate onderwijs geven vindt iedereen in onze leerstoelgroep een uitdaging. Maar in het huidige bestel worden wij gestraft voor ons eigen enthousiasme. Vooral extra tutoring, examinering en transdisciplinaire scriptiebegeleiding nemen veel tijd in beslag waarvoor in het huidige onderwijs regime niet is voorzien. Deze verborgen verzwarende van het onderwijs gaat ten koste van de onderzoekstijd.

³⁸ Vergelijk B. Huijsman, directeur van het IAC en het Noord-Zuid Centrum, in Wb 21 dd. 26 juni 2003: “Wageningen UR moet uitkijken dat ze haar *licence to educate* niet verliest”.